

YÛNUS EMRE ve HALK KÜLTÜRÜ

The Poet Yunus Emre and Folk Culture.

Prof. Dr. Ali TORUN*

ÖZET

Yûnus Emre Türk Edebiyatının uluslar arası seviyeye çıkmış önemli bir şahsiyettir. 1240-1321 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Yûnus Emre XX. yüzyıl başlarına kadar ciddi bir araştırma konusu yapılmamıştır. Okumuş çevreler onu âdetâ yok saymıştır.

Hâl böyle iken Türk insanı onu asırlarca unutmamış, eserlerini sözlü kültür ortamlarında ve yazılı kültür kaynakları cönklerde ve mecmualarda yaşatmıştır.

XX. yüzyılda Türk aydınının yeniden keşfettiği bu yüce değeri Türk insanının nezdinde bu derece değerli kılan sır nedir? Yûnus Emre'nin mensup olduğu felsefenin gücü ilk akla gelen sebep olabilir. Bu başlı başına yeterli bir sebep olamaz. O kendinden öncekilerin ve kendinden sonrakilerin söylediklerinden farklı bir şey söylememiştir. O ortak bir düşünceyi farklı bir ifade tarzı ile muhababına sunmuştur. Bunu yaparken Türk kültür unsurlarından yararlanmış. Türk insanının hayat tarzına tasavvufî bir anlam yüklemiştir. Yûnus Emre'yi Bizim Yûnus seviyesine çıkaran güç işte bu noktada aranmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Yûnus Emre, Tasavvuf, Halk Bilimi

ABSTRACT

Yûnus Emre is an important figure of Turkish literature that gained an international fame since the thirteenth century. There have not been many significant researches about Yûnus Emre that was estimated to live between the years 1240 and 1321.

Yet, Turkish people have not forgotten him and he kept occupying an important place in both oral and written cultural sources such as anthologies and periodical for centuries.

What makes Yûnus Emre so special in the Turkish heritage that he lived in the Turkish memory and was rediscovered by Turkish intellectuals in the 20th century? The first possible reason must be the power of the philosophy to which Yûnus Emre adhered. But this reason may not be solely sufficient by its own. He did not say anything different from his predecessors and successors. He presented commonplace cultural elements in a slightly different style. He gave a mystic meaning to the Turkish people's life. The power that raised Yûnus Emre to the status of "Our Yûnus" must be sought on this aspect.

Key Words

Yûnus Emre, Sufism, folklore

*Korkaram söylemege şeriat edebinden
Yohsa eydeydüm sana dahi ayruksı haber (26/8)*

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatının uluslararası seviyeye çıkmış önemli birkaç şahsiyetinden biri olan Yûnus Emre (1240-1321) XX. yüzyılın başlarına kadar birkaç kaynak hariç tutulursa Türk aydınınca âdetâ yok sayılmıştır. Okumuş çevrelerin yok saydığı, hakkındaki araştırmalara XX. yüzyılda başlanan bu şahsiyet, eğer yaklaşık 700 yıl

unutulmamışsa, adına 20'ye yakın makam oluşturulmuşsa onu bu güce erişiren sır üzerinde düşünmemiz gerekir.

Yazılı kaynakların yok saydığı Yûnus Emre'yi asırlar sonrasında dahi canlı, diri tutan sırrın iki temel noktası bulunmaktadır. Buna göre öncelikle Yûnus Emre bir *mutasavvıf*'tır. O, tasavvuf kaynağından beslenmiş; düşünce yapısı, ta-

* Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

savvufun fikrî temelleri üzerine kurulmuştur. İkinci olarak Yûnus Emre bir *halk adamıdır*, halk kültürünün içinden gelmiş, yüzünü de halka çevirmiştir. İşte Yûnus'u *bizim Yûnus* yapan iki temel kaynak.

Yûnus'u şekillendiren, onu ölüm-süzlüğe ulaştıran bu iki temel kaynağa işaret ettikten sonra, sırasıyla bunların nasıl ve ne şekilde etkili olduğuna ana hatlarıyla bir göz atalım.

1.Yûnus Emre ve Tasavvuf

Yûnus Emre'nin *Risaletü'n-Nushiyey'si* ve 415 şiirinin yer aldığı *Divan'ı* gözden geçirildiğinde görülecektir ki eserlerindeki tem *tasavvuftur*. Tasavvuf ise en geniş manasıyla bir İslâm mistisizmidir. Nasıl her dinin, her felsefenin prensipleri hayata geçerken onu en ideal biçimde yaşayan / yaşamak isteyen grupları olursa, İslâmı da en ideal biçimde yaşama arzusunda olanların oluşturduğu bir sistemdir tasavvuf. Bu noktada tasavvufun ideal tipi, elbette İslâmı en iyi anlayan ve anlatan İslâm peygamberi Hz. Muhammed olacaktır. Hz. Muhammed'in sağlığında tasavvuf kavram olarak yoktu. Ancak onun hayatı tasavvufa kaynaklık edecek olan mistik donelelerle doluydu.

Hz. Muhammed hayattan çekildikten hemen sonra İslâmiyetin sınırlarının genişlemesi ve buna bağlı olarak İslâmın değişik kültürlerle karşılaşması bunun sonucunda İslâm'ın kültürleşmeye başlaması; siyasîlerin siyasî varlıklarını İslâmlaştırmaları, iktidardan hoşnut olmayanların da onları İslâmî yorumlarla tenkit etmeleri; menfaatperestlerin dünyevî isteklerini İslâm'dan delillerle gerçekleştirme çabaları; Müslümanların dünya malları ve zenginliğe yönelmeleri gibi sebepler İslâm dünyasında bir kargaşa ortamı doğurmuş, hâliyle bu durum, Hz. Peygamber dönemi ni yaşamış veya yaşayanları görmüş sa-

mimî insanları üzmüş ve ciddi bir endişeye ve arayışa yöneltmiştir. Bu endişe ve arayışların bir sonucu olarak bazı samimî Müslümanlar "*Asr-ı saadeti tekrar nasıl yaşarız?*" arayışına girdiler. Bu arayışın öncülüğünü Hasan-ı Basrî (ölm. H. 110 / M. 728) yaptı. Bunlar esasen peygamberin zamanında yaşanan *zühdi* hayatı kendilerine bir kurtuluş yolu olarak seçtiler. Bu hareket kısa sürede Basra, Kufe, Hicaz, ve Horasan gibi yerlerde merkezlerini oluşturdu. Ashab-ı Suffa hayatını takliden Şam'da Ebu Haşim ilk tekkeyi H. 150'de kurdu. H. 3. yüzyılda Muhyiddin-i Arabi ortaya koyduğu varlığı tekliği prensibiyle zühdi mahiyette başlayan hareketi sistemleştirdi. Cüneyd-i Bağdâdî (ölm. H.298 / M.910) tasavvufun kavramlarını ortaya koydu. Kuşeyrî (ölm. H.465 / M. 1072) yazdığı risaleyle tasavvuf bir bilim dalı hâline getirdi. Gazâlî'nin (H. 450-505 / M. 1058-1111) tasavvuf düşüncesinin Kur'an ve sünnete uygunluğunu izah etmesinden sonra Tasavvuf İslâmiyet içinde meşruiyet kazandı ve kabul gördü.(Güzel 2004:140)

Tasavvufun ortaya çıkış ve sistemli bir hâl alış dönemleri, Türklerin de yavaş yavaş İslâmiyete giriş dönemlerine rastlar. Türkler İslâmiyete talip olurlarken aynı zamanda onun bütün kurumlarına da aldılar.. Bu kurumlardan biri de tasavvuftu. Önceleri Semerkand, Buhara, Fergana gibi Türk-İslâm çevrelerinde şeyhlere tesadüf edilmeye başlandı. Türkler, ozan, baksı vb adlarla andıkları eski din adamlarına benzettikleri bu şeyhleri kısa sürede benimsediler. Bunlara ata, baba, bab gibi unvanlar verdiler. Tasavvuf hareketi Türkistan'da bu hazırlık dönemini yaşadktan sonra, Ahmet Yesevî (H. 562 / M. 1166/1167) ile birlikte Türklerde genel bir hâl aldı.

Ahmet Yesevî, Araplarda *Asr-ı Sa-*

adete dönme misyonunu üstlenen tasavvufu *Türkleştirme ve İslâmlaştırma* misyonunu yükledi. Böylece özde aynı kalmak şartıyla tasavvuf, Türklerde misyonunu değiştirmiş oldu. Ahmet Yesevî bu misyonla yetiştirdiği Mansur Ata, Hazretimli Sa'îd Ata, Süleyman Hakîm Ata, Lokman-ı Perende gibi halifelerini değişik coğrafyalara gönderdi.

Türkistan'da bu gelişmeler yaşanırken Türk orduları da Anadolu'da fetih hareketleri ile meşguldü. Fetihle birlikte Anadolu'ya Türkistan'dan büyük bir nüfus hareketi başlıyor, hâliyle mutasavvıf kimlikli bu kolonizatör Türk dervişleri cihat bölgesi olarak gördükleri yeni bölgeye akın ediyor, yeni yerleşim birimleri oluşturuyorlardı. Bunlardan biri de Lokman-ı Perende'nin müridlerinden Hacı Bektaş idi. Hacı Bektaş dergahını Hristiyanlığın kalbi sayılabilecek bugünkü Nevşehir sınırları içinde yer alan Kapadokya bölgesine kurdu. Hacı Bektaş da Velayetname'ye göre Yûnus Emre'yi tasavvuf yoluna sevk ederek İç Anadolu Türkmenleri arasına gönderdi.

Konya'da Mevlâna Farsça, Nevşehir'de Hacı Bektaş Arapça, Sivrihisar ve çevresinde Yûnus Emre Türkçe ile Ahmet Yesevî misyonunu yaşattılar. Anadolu'da dinî-tasavvufi mahiyette bir edebî gelenek oluşturdular. Bunlar aynı düşünceyi farklı kalıplarla geniş halk kitlelerine sundular.

Bu düşünceyi suya mutasavvıfları da suyu taşıyan bir kaba benzetelim. Nasıl ki suyun kendine ait bir şekli, rengi, kokusu ve tadı yoksa ve girdiği kabın şeklini ve rengini, geçtiği yolun kokusunu ve tadını taşıyorsa; tasavvufi düşünce de esasta aynı kalmak şartıyla bu şahsiyetlerin dilinde farklı bir biçimde ifadesini buldu. Bu sebeple Mevlâna, Hacı Bektaş ve Yûnus Emre'nin esasta bir, ifade bi-

çimlerinde birbirlerinden ayrıldığını söyleyebiliriz. Bir başka ifade ile bunlar için aynı kaynaktan beslenen üç ayrı ırmaaktır da diyebiliriz.

Mevlâna Farsçasıyla yüksek kültür çevrelerini, Hacı Bektaş Arapçasıyla ilim çevrelerini, Yûnus Emre de Türkçeyle geniş halk kitlelerini aynı düşünce etrafında toplamayı bilmişlerdir. Hatta bununla kalmayıp bir yerde ileride gerçekleşecek olan imparatorluğun da interlandını çizmişlerdir.

Yûnus Emre, tasavvuf düşüncesini geniş halk kitlelerine Türkçe ile sunarken o kitlenin kültürünü de bir ifade aracı olarak seçti. Tasavvufun ifadesi en güç düşüncesini halk kültürü kabına dökerek halka sundu. Böylece geniş kitlelerin sevgi ve sempatisini kazandı.

Şimdi bu halk kültürü unsurlarının Yûnus Emre'nin dilinde nasıl tasavvufi bir mânâ kazandığına kısaca bir göz atalım:

2. Yûnus Emre ve Halk Kültürü

Takdir edilir ki tasavvuf, metafizik âlemi anlatan soyut bir düşünce sistemidir ve soyut bir hayatı anlatır. Soyut düşünce ise daha çok şehir çevrelerinde gelişmiştir. Göçebe ve ziraatle uğraşan toplumlarda bir başka ifadeyle *akıncı ve ikinci* toplulukların hayatında somut düşünce hakimdir. Bu toplulukların metafizik dünyaları, somut hayatlarının biraz daha ideal biçimindedir. Metafizik âleme ait ruh, melek, şeytan, cennet, cehennem, hûrî, gılmân vb. her şey kendi hayatlarındaki varlıklardan farklı değildir. Bunlar onun günlük hayatındaki unsurların idealize edilmesi biçiminde algılanmaktadır. Bu noktada girişte de ifade ettiğimiz gibi metafizik âlemi tarif eden tasavvufun akıncı ve ikinci topluluklarca gereği gibi anlaşılması ve onlara anlatılması tasavvufun Anadolu'da en önemli sorunlarından birini oluşturmuş-

tur. Bu noktada Yûnus Emre'nin ortaya çıktığını ve bu zor görevi üstlendiğini görmekteyiz. O tasavvufun anlaşılması ve anlatılması en zor kavramlarını, halkın yakinen bildiği, günlük hayatının parçası olan *halk kültürü* unsurlarıyla özdeşleştirerek bu geniş kitlelere sunmuş, onların tasavvuf düşüncesiyle tanışmasını sağlamış bu arada onun da asırlarca sürecektir olan tevecçühünü kazanmıştır. Özet olarak soyut hayatı, somut kavramlarla başarılı bir biçimde tanımlamıştır.

a) Hayatın Geçiş Dönemleri

İnsan hayatında belirli safhalar vardır. Doğum, evlilik, ölüm gibi. Birinden diğerine geçiş esnasında insan büyük ölçüde biyolojik ve psikolojik değişimler yaşar. Hâliyle kişinin yeni durumu kabullenmesi kolay değildir. Onun bu yeni durumu kabullenmesi için veya geçişi kolaylaştırmak için folklorumuzda birtakım pratikler geliştirilmiştir. Uygulamada yöresel olarak ufak tefek farklar olmakla birlikte toplumun tamamında aynı anlam ifade eden bu pratikleri folklorumuzda Hayatın Geçiş Dönemleri başlığı altında topluyoruz. Yûnus emre tasavvuf düşüncesini Türk halkına aktarmada bu hayatın geçiş dönemlerine ait unsurlardan yararlanmıştı.

Doğum

Tasavvuf düşüncesinde insanın iki vatani vardır. Bunlardan birincisi *vatan-ı aslî* (ezelî) denilen; yaratan ve yaratılan ikileminin henüz gerçekleşmediği bir zamanda ruhların vahdet âlemindeki bulunduğu mekan. İkincisi ise bu dünya hayatı ki tasavvufta *gurbet* olarak telakkî edilir. Tasavvuf ıstılahında doğum hadisesi, ruhun beden kalıbına bürünüp bu dünya hayatına gelmesi, vatan-ı aslıden gurbete gitmesidir. Yûnus:

*Yürür idüm anda pinhân Hak buyruğu virmez aman
Vatânımdan ayırdılar bu dünyeye düşdi gönül* (Tatçı 1990:152/3)

derken tasavvufun bu temel düşüncesini dile getirmektedir. XIII. yüzyıldaki doğum sonrası bazı uygulamalardan da haberdar oluyoruz:

*Beni beşiğe urdılar elüm ayagum sardılar
Öndin acısın virdiler tuz içinde düşdi gönül* (152/4)

*Günde iki kez çözerler başına akça dizerler
Agzuma emcek virdiler nefis kabzına düşdi gönül* (152/5)

Buna göre çocuk tuzlanmakta veya tuzlu su ile yıkanmakta, sonra kundaklanıp beşiğe yatırılmakta, kundak günde iki kez çözülmekte, çocuğun başlığına para veya altın dizilmekte, ağzına emzik verilmektedir. Bu uygulamaların pek çoğu bugün özellikle Türkmen folklorunda sürdürülmektedir. Ancak burada Yûnus, bütün bu uygulamaları tasavvufta en büyük düşman olarak kabul edilen nefsin eline düşmek olarak nitelemektedir.

Evlilik

Evlilik insan hayatının belki de en önemli ve bir o kadar da güzel bir dönem noktasıdır. Gençlikte o gün için gün sayılır, o günden sonrası için hayaller kurulur. Yûnus Emre bu dünya hayatının aldatıcılığını ifade etmek için dünyayı kızıl, yeşil renklerle bezenmiş bir geline benzetmiştir. Konu dışı olmakla birlikte burada gelinin süslenmesinde seçilen renklere de dikkat çekmek gerekir:

*Bu dünyâ bir gelindir yeşil kızıl donanmış
Kişi yeni geline bakubanı toyamaz* (105/3)

*Bir toyı toylamak gerek bir soyı soylamak gerek
Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola* (327/6)

Ölüm

Tasavvuf düşüncesinde *hakîkî* ve *mecazî* olmak üzere iki tür ölüm vardır: Hakîkî ölüm bu dünya hayatının son basamağıdır. Ve doğan her varlık bu ölümü

tadacaktır. Mecazî ölüm ise yaşarken dünyevî isteklere ölü kadar duyarsız kalmaktır. Mutasavvıflar yaşam itibarıyla bu dünya hayatında “ölmeden önce ölümü” yaşarlar ve bedenî arzuları terk ederek bir nevi fizikî ölüm hâlindeki beden kadar dünyevî olan her şeye tavır alırlar:

*Yudum şöyle meyyitümi miskinem aran yetimi
Öldürem nefsüm itini gelmesün koman gerek-
mez(108/2)*

Tasavvuf düşüncesinde her iki ölüm de bir son değil *vatan-ı aslıye* tekrar dönüş ve ebedî var oluşturmaktadır. Bu itibarla ölüm onların gözünde bir endişe sebebi değil ebedî var oluşun başlangıcıdır:

*Ölümden ne korkarsın korkma ebedî varsın
Çünkü işe yararsın bu söz fasid da'vidür (33/2)*

*Ko ölmek endişesin âşık ölmez bâkîdür
Ölmek senün nen ola çün cânun İlahîdür (33/1)*

*Âşık öldi diyü sala virürler
Ölen hayvân durur âşıklar ölmez (113/8)*

Mutasavvıflara göre ölüm korkusu *avam* olarak nitelenen, Tanrı gerçeğinden uzak yaşayanların meselesidir. Yunus zaman zaman dünyevî isteklere boğulan bu tür insanları ölümle korkutmaktan da geri kalmaz. Kendinin böyle bir endişesi olmamakla birlikte *avamı* iyiliğe, güzelliğe sevk etmek için korkunç bir ölüm manzarası çizmekten de kaçınmaz:

*Anmaz mısın sen şol günü gözün nesme görmez ola
Düşe sûretin topraga dilün haber virmez ola (6/1)*

*Çün Azrâil'i ne tuta assı kılma ana-ata
Kimse döymez o heybete halkdan meded irmez ola
(6/2)*

*Gele sana cân alıcı dahı cân alur kılıcı
Aklunu başdan alıcı bir dem aman virmez ola (6/3)*

*Bir garib ölmüş diyeler üç gündün sonra tuylar
Sovuk suyula yuyalar şöyle garib bencileyin (277/6)*

*Evvel gele şol yuyucu ardınca şol su koyucu
İdüben kefen sarıcı bunlar hâlün bilmez ola (6/4)*

*Hiç bilmezem ben niçe idem kangı yana sefer idem
Yahasuz don geyem gidem başsuz ata biniş-
cek(127/3)*

*Oglañ gider danışmana saladur dosta düşmana
Sonra gelmek peşimâna sana assı kılma ola (6/5)*

*Su getüreler yumaga kefen saralar komaga
Ağac ata bindüreler teneşire düşdi gönül(152/14)*

*Ağaç ata bindüreler sinden yana göndereler
Yir altına indüreler kimse ayruk görmez ola (6/6)*

*Binüp ağaç atına yanulup Hızır'a tana
Şol kara yir altına gire yatasın birgün (276/5)*

*Üç güne dek oturalar hep işini bitüreler
Ol dem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola(6/7)*

*Aceb bu benim hâlüm yir altında ahvâlüm
Varup yatucak yirüm akreb dola mı Yâ Rab (15/2)*

*Esilmiş incü dişleri dökilmiş saru saçları
Bitmiş kamu teşvişleri Hak varlığını almış yatur
(74/5)*

*Gitmiş gözünün karası hiç işi yokdur turası
Kefen bizinün pâresi sünüğe sarılmış yatur (74/6)*

*Yünus âkilisen bunda mülke sûret bezemegil
Mülke sûret bezeyenler kara toprak olmuş yatur
(74/7)*

b) Hayvancılık ve Hayvanlar

Göçebe hayat yaşayan ve ziraatle uğraşan toplulukların hayatında hayvanlar, büyük önem taşır. Bu hayvanlardan bazılarını Yunus'un dilinde nasıl bir ifade vasıtası hâline geldiğini görelim:

Kuş-Ruh

Tasavvuf düşüncesine göre insanın beden ve ruh olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Bu düşünceye göre Tanrı'dan gelen ve yine ona dönecek olan ruhtur. Bu özelliğinden dolayı ezeli ve ebedidir. Beden ise bu dünya hayatı ile ilgili olup ömrü de bu dünya ile sınırlıdır. Ezel ile ebed arasında yolculuk yapan ruha bu dünyada eşlik eden bir vasıta vardır.

Yunus Emre, bu düşünceyi kuş-kafes ilişkisiyle basit bir şekilde ifade eder:

*Benüm cânum bir kuş durur gevdem anun kafesidür
Dostdan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benim
(204/4)*

*İy benim ömrüm kuşu kanda varasın birgün
Ecel avlayup yudar ele giresin bir gün (276/1)*

*Âşık gönli dölenmez ma'sûkın bulmayınca
Kararı yok dünyâda pervâzi kuşa benzer (66/7)*

Doğan:

Doğan kuş, tavşan vb. hayvanları avlamak için eğitilmiş yırtıcı bir kuştur. Ehline malum olduğu üzere bu hayvan sahibinin kolunda taşınır, av görüldüğü anda serbest bırakılır. Avın, doğanın elinden kurtulma şansı hemen hemen yok gibidir.

*Ol kuşun yuvası toğan elinde ola
Ol anda kaçan tura gide yayına birgün (246/4)*

Doğan yakaladığı avı sahibine olduğu gibi geri getirir. Yunus bu hadiseye tasavvufî bir anlam yükler. Ona göre Hakikat (Tanrı gerçeği) bir avdır, şeyh avcı, talip de doğandır.

*Yünus bir toğanıdı kondı Tapduk kolına
Ava şikâre geldi bu yuva kuşu degül (164/8)*

Arı-sinek-pervane

Arı, çalışkanlığı ve besin değeri yüksek bir yiyeceği üretmesi bakımından insanlara büyük hizmeti olan ve beğenilen bir canlıdır. Sinek ise mikrop taşıyıcı ve zararlı bir varlıktır. Tasavvuf düşüncesinde de insanlar hakikat bilgilerine sahip olup olmama durumlarına göre havas-avam biçiminde gruplanır. Yunus bu düşünceyi arı-sinek teşbihiyle ifade eder. Ona göre hakikat bilgisine sahip insanlar *arı*, hakikatten habersiz yaşayanlar da sinek ve pervanedir:

*Görmez misin sen arıyı her çiçekden bal ider
Sinek ile pervânenün yuvasında bal olmaya (5/5)*

Baykuş

Baykuş, Türk kültüründe ve onun çevre kültürlerinde uğursuz ve ölüm habercisi olarak nitelenen bir kuştur. Bu tasavvurun temelinde haksız bir şekilde öldürülen kişinin ruhunun baykuşa do-

nuna girdiği ve geride kalanların damına veya bacasına konarak kanının alınmasını istediği, dolayısıyla baykuşun ölmesi halinde mutlaka kan döküleceği biçimindeki inanış vardır. Baykuş genellikle viran, metruk mahallerde yaşar. Bu inanış sebebiyle baykuşun her hangi bir evin üstüne konması ve ölmesi hâlinde oranın da viran hale geleceği düşüncesi oluşmuştur.

Tasavvuf düşüncesinde dünya hayatı değersiz olup bir virane gibi değerlendirilir. Yunus da dünya hayatına bağlanıp Tanrı gerçeğinden uzak yaşayanları *baykuş* olarak niteler:

*Kişi gerek bile anı hem uyanık ola cânı
Bilürsin dünyâ seveni baykuş gibi virâdadur
(44/3)*

Dünya nimetlerine bağlananlar ve sahip olduğunu sananlar görünüşte büyük saraylar sahibidir. Ancak gerçekte bırakın sarayı, bir bütün duvarları bile yoktur. O mekan sahipleri de o viran binada gece gündüz öten baykuştan fark-sızdır:

*Şunun ki taşı hoş durur bilün kim içi boş durur
Dün-gün öter baykuş durur sanman bütün divârı
var (27/2)*

Merkep

Merkep genelde binek demektir. Özelde ise yük taşımakta kullanılan bildiğimiz canlıdır. Tasavvuf düşüncesinde insan ruh ve beden olmak üzere iki yönlü değerlendirilen bir varlıktır. Esasen "*Beden ruhun merkebi(bineği)dir.*" mealinde bir hadisten kaynaklanan bir beden-merkep tasavvuru geliştirilmiştir. Yunus, gerçek sevgiliden bir davet aldığı anda tez canlılık göstermekte ve merkepten inip bir an önce yetişmek arzusu duymaktadır. Bu bir yerde beden bu dünya hayatı için bir vasıta olduğu ve bu dünyada kalacağı, Tanrı'yla ancak ruhla ulaşılacağı düşüncesinin ifadesidir:

*Yarımdan elçi gelür cânımdan ulak diler
Merkebden inübeni yayan varasum gelür (46/9)*

At-katır-deve

At, katır, deve ziraat ve hayvancılıkta uğraşan bir toplum için olmazsa olmaz canlılardır. Çiftçi bunlara gözü gibi bakar. Yûnus, çağının bu olmazsa olmazlarını dünya nimetinin birer sembolü olarak görür. Gönlü Hakk'ın tecelli ettiği bir konak gibi tasavvur eder. O konakta baş köşede dostun döşeği bulunmaktadır. O döşeğe at, katır, deve (dünya nimetleri)nin geçip oturamayacağını bir başka ifade ile gönülde Tanrı sevgisi ile dünya sevgisinin bir arada bulunamayacağını özet bir biçimde ifade eder:

*Her kimde ışk varısa ayruk ne sıgar ol yire
Dost döşegine geçemez at u katır yâhûd deve (2/7)*

c) Avcılık

Av ve avcılık Türk kültürünün vaz geçilemez hayat tarzıdır. Beslenme amaçlı olduğu kadar eğitim, hatta dinî mahiyeti vardır. Dede Korkut Hikâyelerinde hakandan izinsiz ava çıkan kahramanın cezalandırılması avın dinî veya töreyle ilgili bir unsurun ihlalinin sonucudur. Türk kültüründe bu derece önem taşıyan avcılık Yûnus'un tasavvufla ilgili düşüncelerini aktarmada da bir vasıta olmuştur. Av ve avcılıkla ilgili bazı unsurları küçük başlıklar halinde ele alalım:

Tuzak-av

Kırsal kesimde küçük kuşları avlamak için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. At kılından veya buna benzer cisimlerden ilmekler hazırlanır, kuşların yem aradığı ortamlara bunlar görülmeyecek biçimde gizlenir, ilmekler arasına kuşların sevdiği buğday, zeytin vb yiyecekler konur, kuş bunları yemek için indiğinde ayağı tuzığa dolanır, bir daha kalkamaz. Buna benzer çeşitli kuş yakalama yöntemleri vardır. Bunlara tuzak diyo-

ruz. Yûnus, bu olaya tasavvufî bir anlam yüklemiştir. Mutasavvıflara göre bu dünya Tanrı'nın bilinmeklik arzusu üzerine yaratılmıştır. İnsanın temel görevi onu bilmek ve bulmaktır. Ancak bazı insanlar bunun bilincinde değildir. Onlara cennet, cehennem, huri, gılman, köşk vaad edilmiştir. Onlar bu vaade yönelirken farkında olmadan asıllarına doğru bir yolculuk yapmaktadırlar. Neticede bu hedefe vardıklarında Tanrı gerçeğine de ulaşmış olacaktırlar. Oysa mutasavvıflar cennet, cehennem, huri, gılmanı birer ara hedef, hatta bilinçsiz varlıkları yakalamak için birer *tuzak* olarak görürler. Yûnus bu düşünceden hareketle yalnızca cennet için çalışanları âşık olarak kabul etmez:

*Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmağın seve
Uçmağ dahı tuzagımış mü'min cânların tutmağ
(1/4)*

Tuzak kavramı aşkla da bağlantılı düşünülür. Yûnus aşk tuzağına yakalanmış, kurtulmayı hayal dahi edemez. Çünkü avcı öyle bir avcıdır ki daha onun elinden av alan görülmemiştir:

*Ömrüm niçe olurısa azâdlıgum muhâl durur
Sayyâd elinden kim alur duzaga düşicek nahcir
(53/3)*

Avcı, belirli bir eğitim sonucunda vahşi kimliğinden uzaklaştırıp ehlileş-tirdiği doğanla ördek, keklik avlar. Yûnus bu hadiseyle ilgili olarak da büyük sevgiliyi bir avcı, benliğini bırakan âşığı doğan, Tanrı gerçeğinden habersiz yaşayanları da ördek, keklik gibi tasavvur eder:

*Kendülüğinden geçeni togan idinür ma'sûkı
Ördek ü keklige salar sürü idüben tutmağ (1/3)*

Yûnus, bazen de kendisi avcı olur, büyük sevgiliyi emsalsiz bir av gibi tasavvur eder. Bütün hayatını o avı avlamak üzerine tanzim eder:

*Baksam seni görür gözüm söyler isem sensin sözüm
Seni gözetmekden dahi yigrek şikârum yok durur
(52/2)*

Ok-yay

İnsan ömrü sonsuza kadar baki değildir. Belirli bir süreye bağlıdır. Bu düşünce Yûnus'un dilinde ok-yay kavramıyla çok basit bir biçimde ifade edilmiştir. Nasıl kurulmuş bir yay sonsuza kadar kurulu kalmazsa, bir ömür de elbet bir yay gibi boşalacaktır:

*Ömrün delim bir okdur yay içinde top-tolu
Tolmuş oka ne turmak hâ sen anı atdun tut (18/5)*

Yûnus bazen da kahır atına binmiş, gayret zırhını giymiş, taşı delen okuyla güçlü bir savaşçı tasviri yapar. Bu savaş *cihar-ı ekber* olarak kabul edilen nefisle savaşır:

*Kahır erenler atıdır gayret dahi hil'atıdır
Erenler yayı katıdır okları geçer kayadan (265/2)*

Edebiyat terminolojisinde ok, sevgilinin kirpiği ile bağlantılı düşünülür. Sevgilinin kaşları yay, kirpikleri oktur. Okun ucunda temren denilen ve balık oltasındaki kıvrımları andıran dişler bulunur. Bu özelliğinden dolayı ok girdiği yerden çekilerek çıkarılamaz. Çekildiği anda beraberinde vücut parçalarını da koparır. Yan bakış halinde açılan sevgilinin gözlerinden atılan oklar, âşığın kalbine saplanır. Artık âşığın kalbi yüzlerce parça hâlinde, sevgilinin kirpikleri arasındadır. Yûnus, *büyük sevgiliden* gelen oklara gönüllü olarak göğsünü açar, temren korkusunu bir kenara bırakır:

*Senün kaşun turmadın ok atar yay kurmadın
İsrâfîl sâr urmadın niçe cânlar uyana (320/9)*

*İşkun okı demreni dokunur yüregüme
İşk için ben öleyin demren kayusu degül (165/8)*

ç) Ticaret-Sanat

Yûnus Emre divanında XIII. yüzyıl ticaret ve sanat hayatını göstermesi bakımından önemli kayıtlar bulunmaktadır.

dır. Divandaki bu kayıtlar somut anlamlarının yanında tasavvufun soyut konularını anlatmak için birer vasıtaadır.

Pazar

Dünya hayatı bir büyük şehir, insan ömrü de o şehirde Sabah kurulan, alış-veriş yapıldıktan sonra akşama dağılan bir pazardır:

*Bu dünyanın meseli bir ulu şâra benzer
Veli bizüm ömrümüz bir tiz bâzâra benzer (69/1)*

Âşıklar bu büyük pazarda aşk pazarı kurar, orada tek sermayeleri olan canlarını satarlar. Muhabbet dağıtırlar:

*Cân u gönül akl u fehim nisâr olsun ma'sûkaya
Pes âşıkun andan ayru dahi ne mülk ü mâlı var
(32/2)*

*Âşık bir kişidür bu dünyâ mâlın
Âhiret korkusun bir çöpe saymaz (113/6)*

Sermayelerinin bir bedeli de yoktur. Hatta iki cihan bile onun bedeli olmaz:

*Ben seni sevdiğüm için eger bahâ dirlerise
İki cihân milkin virem dahi bahâsı yitmeye (3/5)*

Ancak bu alış-verişte mallarını alan olmaz, dolayısıyla bir kârları da olmaz:

*İşk bâzâridür bu cânlar satılır
Sataram cânımı hiç kimse almaz (113/5)*

Dünya hayatında kurulan pazarın ikincisi kıyamette kurulacaktır. Birinci pazarda yapılan alış-verişin hesaplaşması ise kıyamette kurulacak ikinci pazarda olacaktır. Ve o müthiş hesaplaşmada herkes kendi derdine düşecektir. Yûnus'a göre Hak âşıkları hesaplarını birinci pazarda gördüklerinden onlar ikinci pazarı görmeyeceklerdir:

*Ol kıyâmet bâzârında her bir kula baş kayısı
Yûnus sen âşıklarla hiç görmeyesin kıyâmet (17/8)*

Dükkân

Dünya hayatını bir Pazar olarak nitelleyen mutasavvıfımız, gönlü de alış-verişin yapıldığı dükkân olarak niteler.

*Bu dünya bir bázârdur sûretler olmuş dükkân
Bu dükkâna girüben oldur satan bu kâni (395/3)*

*Yâ ben onca kaçan olam anun buyruğun buyuram
Ol geldi gönlüme toldı ben ana bir dükkân olam
(176/4)*

Bu mücevherlerle dolu dükkânın bir gerçek sahibi vardır. İnsan ise bir nevi müstecir gibidir. Müstecir nasıl bir dükkânı bir süreliğine kiralar ve orada kalıcı değilse, insan da o pazarda ve pazardaki dükkânda kalıcı değildir:

*Benüm bunda karârum yok ben bunda gitmege geldüm
Bezîrgânam metâ'um çok alana satmaga geldüm
(179/1)*

*Bezîrgânam metâ'm çok dest-gîrüm üstâdum Hak
Ben ziyânüm assıya anda denişüp geldüm (191/3)*

Bazı dükkânlar da vardır ki daima kapalı tutulur. Orada herhangi bir alış-veriş görülmez. Çünkü o dükkânın kapısı kibir, kin kilidiyle kapanmıştır:

*Ol dükkân açılmadığı kokusu saçılmadığı
Sırrının açılmadığı kilidi kibr ü kinimiş (121/7)*

Kâr-zarar

Bu dükkânda yapılan alış-verişte bir tek amaç vardır: Kâr, zarar endişesinden geçip yalnızca kendisine o dükkânı kiralayan gerçek mal sahibinin hoşnutluğunu ve dostluğunu kazanmaktır. Bu dostluk kazanılınca, dostluk ticaretinde kâr, zarar hesabı yapılmaz:

*İşka mesel bağlanmaz ışk işi hisâb olmaz
Dostluk ticâretinde anılmaz assı-ziyân (264/6)*

Bu hoşnutluk elde edildikten sonra dükkânın mülkiyeti müstecirin eline geçecektir. Müstecir bu noktaya erdikten sonra dükkândaki bütün malları yağmaya verir:

*Cânlar cânını buldum bu cânüm yağma olsun
Assı ziyândan geçdüm dükkânüm yağma olsun
(271/1)*

Hâl böyle olmasına karşılık bazı insanlar, o dükkânda müstecir olduklarını

unutup mallarını geçmez paraya satıp, mücevherleri arasına bunları katarak sermayelerinin kalitesini düşürürler:

*İy metâ'in kalba satan güherine pullar katan
Assıyı ziyâna satan assıya uzanmaz mısın (267/3)*

d) Sanatlar-Meslekler

Gümüşçülük

Gümüş tabiatında saf hâlde bulunmaz. Onun saflaştırılması için birtakım işlemlerden geçmesi gerekir. İnsanın da insân-ı kâmil olabilmesi için gümüş gibi belirli işlemlerden geçmesi gerekir:

*İşkdur kudret körüğü kaynadur âşıkları
Niçe kapdan geçürür andan gümüşe benzer (66/6)*

*Her kime dervişlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene (324/1)*

Sarraflık

*Sarrâflığı öğrenmeyen bu gevheri boncuk sanur
Varur virür yok nesneye bilmez neye satduğunu
(401/5)*

Demircilik

*Bir niceye virdüm emir devletile sürdü ömür
Yanan kömür kızan demür örsce çeküc salan benem
(193/6)*

Münecimlik

*Muhakkikler göre durur Yûnus göz ile gördüğün
Düşüm degül söyledüğüm necmile ta'bir eyleyem
(206/9)*

Şeker kamışı işleme

*Cânüm işkun külhânıdur tartınmadın ur odunu
Kamış suyu şeker olur od buracık külhâna (294/2)*

Dalgıçlık

Vahdet âlemi saflığı ve kuşatıcılığı itibarıyla ummana, tanrı gerçeği inciye, mutasavvıf da o inciye arayan gavvas (bahrî, dalgıç)a teşbih edilir:

*Çevik bahrî olmak gerek hoş teferrüc kılmak gerek
Bir gevher çıkarmak gerek sarrâf anı bilmez ola
(327/3)*

*Bugün ışk bahrinün gavvâsı oldum
Gevherler bulmuşam ummân içinde (332/3)*

*Erenler bir denizdür âşık gerek talası
Bahrî gerek denizden girüp gevher alası (377/1)*

Gine biz bahri olduk denizden gevher aldık
Sarrâf gerek gevherün kıymetin bülesi (378/2)

Yüzgeçlik öğrenimeyen kul girmesün bu denize
Işk denizi derin olur aceblemen batduğünü (401/4)

Çulha

İplik virdüm çulhaya sarup yumak itmemiş
Becid becid ısmarlar gelsün alsun bezini (407/3)

Çerçi

Uğruluk yapdum ana bühtân eyledi bana
Bir çerçi geldi eydür kanı aldun gözgümü (407/11)

e) İnançlar

Âb-ı Hayât

Kültürümüzde içene ölümsüzlük vereceğine ve zulumat ülkesinde bulunduğu inanan su, *âb-ı hayat*, *âb-ı hayvan* veya Türkçesiyle *bengü su* adıyla anılır. Tasavvufi ıstılahta *âb-ı hayat*, İlahî gerçektir. Her mutasavvıf *âb-ı hayat*'ın peşindedir:

Yüz bin Ferhâd külüng almış kazar taglar bünyâdını
Kayalar kesüp yol eyler Âb-ı Hayât akıtımağa (1/6)

Âb-ı Hayât'un çeşmesi âşkklarun visâlidür
Kadehi tolu yürüdür susamışları yakmağa (1/7)

Yûnus, gerçek *âb-ı hayatı* bırakıp bu dünyadaki herhangi bir *âb-ı hayat* peşine düşen ve zulumat ülkesine girenleri de tenkit etmekten çekinmez:

Senün gibi cân var iken Âb-ı Hayât isteyeni
Karanlığa gireni ben anı hayvân tutaram (180/5)

İslâm terminolojisindeki ahiret inancıyla ilgili pek çok kavram hakiki manasıyla Yûnus'un dilinde yerini alır. Bunları ana başlıklarla şöyle sıralayabiliriz:

İsrâfil-Sur

İsrâfil sûrünü ura cümle mahlûk turı gele
Dirilibün haşre var anda kâzî Sübhân ola (9/2)

İsrâfil sûrün urıcak mahlûkat turu gelicek
Senün ününden artuk kulagum işitmeye (3/8)

Azra'il

Yûnus, vahdet sırrına erdikten sonra ölüm korkusundan sıyrılr, ölüm vası-

tasına da meydan okumaktan geri durmaz:

Azra'il ne kişi durur kasd idebile cânuma
Ben anun kasdını gine kendüye zindân eyleyem
(173/5)

Azra'il ne kişidür kasd idesi cânuma
Ben emânet ıssıyla anda bitrişüp geldüm (181/9)

Cebrâ'il

Yâ Cebrâ'il kim ola kim hükm ide benüm âhuma
Yüz bin Cebrâ'il gibiyi bir demde perrân eyleyem
(173/6)

Kıyamet

Ol günde yirler yarıla cümle ölenler dirile
Cümle günâhlar sorula ağlaşalum ol gün için
(272/2)

Ol günde gök çatlayısar insân niçe katlanısar
Ol günde kim korkmayısar ağlaşalum ol gün için
(272/3)

Münker-Nekir

Yûnus kabre vardukda Münker/Nekir geldükde
Bana su'âl sordukda dilüm döne mi yâ Rab (15/5)

Zebâni

Zebâniler çeke tuta götüre Tamu'ya ata
Deri yana sünük düte dün-gün işi efgân ola (9/3)

Va'de yitüp ölicegez ol sinleye varıcağaz
Zebâniler gelicegez sen inâyet eyle Çalap (16/3)

Zebâniler çün geleler beni yalnız bulalar
Bilmedüğüm dil soralar sen yardım eylegil Çalap
(16/4)

Uçmak

Atan anan hakkın yitürdünise
Yeşil tonlar giyesin tonanasın (280/11)

Eger konşî hak'i boynundayısa
Cehennem'de yarın bâki kalasın (280/12)

Uçmak Uçmak didüğün kullarun yiltedüğün
Uçmagun sermâyesi bir gönül utmak gerek (141/4)

Huri

Sekiz uçmagın Hürisi eger bezenüp geleler
Senün sevgünden özgeyi gönlüm hiç kabûl itmeye
(3/11)

Başında aklı olan ahrete amel itmez
Hürilere aldanmaz gözile kaşdan geçer (70/6)

Hürî gelüp eydürise gönül bana virgil diyü
Dostdan artuk kimseneye ben gönlümü virime-
zem(174/3)

Şeytan

*Çalap Âdem cismini toprakdan var eyledi
Şeytân geldi Âdeme tapmaga âr eyledi (356/1)*

*Eydür ben oddan nûrdan ol bir avuç toprakdan
Bilmedi kim Âdem'ün için gevher eyledi (356/2)*

*Zahir gördi Âdem'ün bânına bakmadı
Bilmedi kim Âdem'i halka server eyledi (356/3)*

Tasavvuf düşüncesinde kesret âleminde zuhur eden her olaydaki fail ve fiil tektir. Farklı şahıslar, farklı zamanlar ve olaylar biçiminde algılan her şey aslında tek varlığın farklı tecellileridir. Bu düşünceyi ifade etmek için Yûnus, İslâm tarihinde herkesçe bilinen bazı olayları ele alır. Yûnus'un Hz. İbrahim olup Hz. İsmail'e bıçak çalması, aynı anda İsmail ve koç olması fail ve fiilin tekliği düşüncesi ile izah edilebilir:

İsmail-kurban

*İsmâ'il'e çaldım bıçak bıçak bana kâr itmedi
Hak beni âzâd eyledi koçıla kurbâdayıdum168/8)*

*Şimdi adum Yûnus durur ol demde İsmâ'il idi
Ol dost için Arâfa'ta kurbân olup çıkan benem
(187/11)*

Yûsuf

*Bu âlem-i kesretde sen Yûsuf ben Ya'kûb
Ol âlem-i vahdetde ne Yûsuf u ne Ken'ân (260/4)*

Huma

Gökyüzünde yaşadığına inanılan efsanevi kuş. Kimin başına konarsa veya gölgesi kimin üzerine düşerse onun bahtlı talihli olacağına inanılır. Yûnus, erenleri, dervişleri bu efsanevi kuşa benzetir:

*Erenler gelüp geçdiler dünyâyı koyup göçdiler
Havâya agup uçdılar bular hümâdur kaz degül
(166/2)*

*Derviş bilir dervîşi Hak yoluna turmuşu
Dervişler hümâ kuşu çaylak u baykuş degül (167/3)*

Öküz-balık

Halk arasındaki bir inanca göre dünya bir öküzün iki boynuzu üzerinde, öküz bir taşın üstünde, taş bir balığın

sırtında, balık ise denizedir. Dünyanın sağlam bir yapısının olmadığı, karasızlığı, bu sebeple fazla bel bağlanılmaması konusunda Yûnus bu inançtan yararlanır:

*Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâya gelmedin
Öküz balık eyleneşmedin ben ezeli andayıdum (168/4)*

*Öküz taşın üstünde taşı balık götürür
Balık suyun içinde binâsın yilden kodı (369/4)*

f) Gelenekler

Yay kırmak

Ölümle ilgili pek çok gelenek vardır. Bunlardan biri de önemli kişilerin ölümü hâlinde mezarı başında ok ve yay kırmak şeklindedir. Yûnus, ölümün kaçınılmaz olduğunu, pek çok kişinin arkasından ok-yay kırıldığını söylerken dolaylı olarak bu geleneğe de temas eder:

*Ulu kiçi ağlamışlar server yigîtlar komışlar
Baş ucunda yay sınışlar kırıluban oklar yatur
(82/4)*

Yaka yırtma

Türklerde yasla ilgili bir başka gelenek de yaka yırtma biçimindedir. Yûnus, bu geleneği bir üzüntü ifadesi olarak kullanır:

*Yarın mahşerde ben yırtam yakamı
Niçe feryâd idem bu ışk elinden (262/5)*

Saç çözme

Yasla ilgili bir uygulama da saç çözmedir. Yûnus, bir tabiat tasvirinde bu geleneği dile getirir:

*Karlı tagların başında salkım salkım olan bulut
Saçun çözüp benim için yaşın yaşın ağlar mısın
(270/6)*

Yağma

Eski bir Türk geleneği olan yağma, şölenlerin önemli bir bölümünü oluşturur. Hakanlar, beyler bir güç gösterisi olarak önemli bir olay sonucunda büyük ziyafetler düzenlerler, ziyafetin sonunda katılanlar ziyafet mahallinde bulunan

her şeyi alıp götürme hakkına sahiptir. Bu tür sofralara Osmanlı döneminde *han-ı yağma* (yağma sofrası) adı verilmiş, halk arasında da *yağma Hasan'ın böreği* biçiminde şöhret bulmuştur. Yûnus bu geleneğe işaret ederek, hakikati bulduktan sonra geri kalan her şeyini yağmaya verir:

*N'iderüz dirlik suyun biz cânı yagmaya virdük
Cevherleri sarrâflara ma'deni yagmaya virdük
(143/1)*

*Bizüm il bâzîgânı hiç assı gözetmedi
Çün assı bizüm degül ziyânı yagmaya virdük
(143/2)*

*Din ü millet bâzârın yagmaladı sen ü ben
Çıkdık iki aradan sen-beni yagmaya virdük (143/5)*

*Yüz bin yıllık ömr olsa bir kuşlıkça degüldür
Geçdük bitmez sağışdan zamânı yagmaya virdük
(143/8)*

*Dost yüzün göricegez niçe karâr kulsun bu cân
Yagmaya virür ol demde yüz bin zâhid dîn ü imân
(259/1)*

*Cânlar cânını buldum bu cânım yagma olsun
Assı ziyândan geçdüm dükkânım yagma olsun
(271/1)*

*Yûnus ne hoş dimişsin bal u şeker yimişsin
Ballar balını buldum kovanım yagma olsun
(271/8)*

Okumak

Okuma; şölen, düğün vb. olaylara kişiyi davet etme anlamında bir kavramdır. Davet eden de okuyucudur. Bu tür davetlere katılmak sosyal bir zorunluluktur. Hele hele bir büyük tarafından okunmuşsa ayrıca bir şereftir. Yûnus, bu geleneği hatırlatarak Tanrı'nın kendini okuduğunu, bu davete icabet etmemesine imkan olmadığını söyler:

*Beni okıdı sultânım uş gönüldi gider cânım
Elden bıraktı benliği bunda niçe egleneyin (268/2)*

Tuz-ekmek hakkı

Türk kültüründe tarihin çok eski çağlarından beri görülen tuz-ekmek hakkı; vefa, güven, emniyet, hak-hukuk

vb. hâlleri ifade eden bir kültür unsurudur. Buna göre eve bir konuk geldiğinde kendisine bir parça ekmele tuz ikram edilir. O kişi bunu yer. Bundan sonra konuk da ev sahibi de emniyettedir. Aralarında ömür boyu sürecek bir hak-hukuk doğmuştur (Elçin 2000:652-661). Yûnus Emre bu kültür unsuruna işaret ederek bu hukuka riayet etmemenin nâmertlik olduğunu belirtir:

*Etmek yiyüp tuz basmak ol nâmerdler işidür
Etmek anı komaya tuzun hakkı varısa (300/8)*

g)Oyun-Eğlence Çevgan

Çevgan ucu eğri sopa ile bir meydana topu bir noktaya taşımak suretiyle oynanan oyundur. Mutasavvıflar bu oyuna da tasavvufi bir anlam yüklemişlerdir. Ucu eğri sopa şekil olarak *Lâmelife*, top ise kelime sonlarında yazılan *he* harfine benzetilmiş. Lâm elif ve he sesleri ise *Lâ ilâhe illa'llah* lafzının yani tevhidin özeti olarak görülmüştür. Kelime-i tevhidi zikrederken başı sağa sola hareket eden bir zakirin görüntüsü âdetâ çevgan manzarası arzeder:

*Topı kim alısar çevgânımızdan
Bu çevgân topıla meydân benümdür (31/4)*

*Âşıklar meydânı Arşdan yücedür
Çalarlar çevgânı topı belürmez (113/9)*

Ancak aşk meydanına nefis atıyla girenler çevgan oyununu oynayamazlar:

*Niçe bir ışk meydânında nefis atın segirtdürem
Yâ niçe bir başımı top eyleyüp çevgân olam
(201/12)*

Atçılık oyunu:

Yakın zamanlara kadar yeni yetişen çocuklara fistan denilen ve tek parçadan oluşan bir giysi giydirilirdi. Çocuklar bu uzun giysilerinin etek kısımlarını toplayıp at başı hâline getirip sağa sola koşmak suretiyle ata binme taklidi yaparlardı. Yûnus Emre, tarikatın şart-

larını yerine getirmeden Hakikat talebinde bulunanları bu eteğini at ediniş oynayan çocuklara benzettir, onları tenkit eder:

*Tıfl-ı nev-reste gibi etegin at idiniş
Ele çevgân almadın meydân arzu kılursın (255/3)*

Gezek

Ahilikten kalma ve günümüzde pek çok yörede hâlâ yürürlükte olan bir sosyal kurum gezeklerdir. Gezek grupları sınırlı sayıdaki kişilerden oluşur ve haftanın belirli bir günü bir araya gelirler. Grup üyelerine en az bir defa gezeği organize etme sırası gelir. Bu tür toplantıların eğlence yönü olduğu kadar, eğitim fonksiyonları da vardır. Yûnus Emre, bu sosyal gelenekle ölüm arasında bir ilişki kurar:

*Hiç bilmezem kezek kimün aramızda gezer ölüm
Âlemi bostan eylemiş reyehânı keser ölüm (198/1)*

h) Yiyecek ve İçecekler

Yeme-içme insanın bu dünya hayatını sürdürmesi için gerekli bir bedeni ihtiyaçtır. Ancak tasavvuf düşüncesinde bu ihtiyaç, bir amaç değil araçtır. Yeme-içmede ölçü bedeni bitkin düşürmeyecek ve onu menzile götürecektir bir miktardır.

*Cân bir ulu kimsedür beden anun âletidür
Her ne lokma yirisen bedenün kuvvetidür (34/1)*

*Ne denli yirisen çok ol denli yürisen tok
Câna hiç assı yok hep sûret maslahatidür (34/2)*

Yeme-içmeyi amaç hâline getirenlerin diğer canlılardan farkı olmaz:

*Miskîn âdem oğlanı nefse zebûn olmuşdur
Hayvân cânâvâr gibi otlamaga kalmışdur (76/1)*

Bu sebeple Yûnus'un şiirlerinde yeme-içme arzusuyla ilgili bir kayda rastlayamıyoruz. Bununla birlikte pek çok yiyecek ve içecek adlarıyla da karşılaşırız. Bunlar, ya bir vesile ile veya da mecaz anlamlarıyla kullanılmaktadır:

Ağlı aş-Dünya sevgisi

Mutasavvıflarca dünyevî olan her şeye bağlılık, varlığı yaratılış gayesinden uzaklaştırır. Yûnus dünya sevgisi ile ağlı aş arasında bir bağlantı kurar ve ahiretini düşünenlerin bu ağlı aştan vaz geçeceklerini söyler:

*Bu dünyanın mahabbeti agulu aşta benzer
Âhirin sanan kişi agulu aşdan geçer (70/5)*

Lokma

Yûnus, dünyanın geçiciliğini ağızdaki çiğnenmiş lokma ile ifade eder. Çiğnenmiş lokma ağızda ne kadar tutulabilir? İşte dünya hayatı da o kadar kısadır:

*Bu dünya bir lokmadur ağzadur çeynenmiş
Çeynenmiş ne dutmak hâ sen anı yutdun tut (18/4)*

Lokma ile dervişlik arasında da bir bağlantı kurulur. Dervişlik yolu güç bir yoldur. Öyle ki yer ile gökten büyük bir lokma gibidir. Dervişlik yoluna, bu büyük lokmayı yutup sindirebilecek olanların gelmesini ister:

*Dervişlik bir lokmadur yirile gökden ulu
Bu azâmet lokmayı yudup sinüren gelsün (239/4)*

Yufka

Yufka, kırsal kesimde bilhassa kışa girilirken toplu olarak pişirilip sonra ihtiyaç olduğunda nemlendirilip yenilen bir ekmek türüdür. Bu özelliğinden dolayı her evde mutlaka bulunabilir. Ancak bazı insanların gözü gafletle o kadar bağlanmış, cimrilikleri o raddeye ulaşmıştır ki Allah yolunda dahi olsa bir yufkaya kıyamazlar:

*Bir niçe kişilerün gaflet gözün bağlamış
Hak yoluna dirisen bir yufkaya kıyamaz (105/2)*

Şeker

Tatlandırıcılık özelliği ile Anadolu insanının en önemli yiyeceklerinden biri şekerdir. Yine tat ve besin değeri itibarıyla güzel kabul edilen bir başka yiye-

cek ise baldır. Bu ikisi bütün güzelliklerin ifadesinde bir benzetme unsuru olur.

Yûnus, yol erinin sözlerini bu iki kavramla irtibatlandırır:

*Ol kişi kim yol eridür garîb gönüller yârdur
Bir söz diyem tutarîsa yigdür şeker baldan ana
(11/7)*

*Yûnus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar
Halka metâ'ların satar yükü güherdür tuz degül
(166/6)*

Bal-yağ

Bal için besin değeri yüksek bir yiyecektir dedik. Yağla karıştırılan bal enerji deposudur. Bu özelliğinden dolayı her iki yiyecek Anadolu insanının önemli bir besin kaynağını oluşturur. Yûnus her iki yiyeceği tasavvufi düşüncesinin izahında bir vasıta olarak kullanır. Tasavvufta *Vahdet'e* giden yolda dört kapı (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) vardır. Bu kapılardan ilki şeriat, ikincisi tari-kattir. Yûnus şeriatı mumsuz bala, tari-katı tortusu alınmış yağa benzetir. Her ikisi bir daha ayrılmayacak biçimde dost için bir birine katılmalıdır:

*Mumsuz baldur şerî'at tortusuz yağdur tarikat
Dost için balı yaga pes niçün katmayalar (57/5)*

Kebab

İnsan-ı kâmil olmanın son noktası *olmaktır*. Olmak için de *hamların pişmesi* gerekir. Bu üç basamak "*Hamdım, piştim oldum.*" kalıbıyla ifade edilir. İnsanın pişmesi için gerekli olan ateştir, en güzel ateş ise aşk ateşidir. Aşk ateşinin mekanı ise yürektir. Yürekte ateş yandıktan sonra yüreğin hemen yanı başında bulunan ciğer de pişer, kebab olur. Böylece hayvancı bir toplumun sevdiği bir yiyecek ortaya çıkar. Yûnus, insanın en kıvamda olduğu dönemi böyle bir düşünce sonucunda ciğer kebabıyla ifade eder:

*Yandı yüregüm dutuşdı bagrum cigerüm kebab durur
Âşıkların şerbetleri bu derdüme sebep durur (47/1)*

Şerbet-şarap

Tasavvufta şerbet dedikleri mânâ âleminin sırlarıdır. Mânâ âleminin sırlarına eren kişi tadını, rengini, kokusunu tanımlayamadığı bir şerbet içmiş ve bu şerbetle kendinden geçmiştir:

*Bu bizüm işretümüz oldur bu lezzetümüz
İçüp esridüğümüz ışk şerbeti gülidür (25/5)*

Burada zikredilen hâl bazen de şarap kavramıyla ifade edilir:

*Mahlûk bilüsinden geçen mi'râc dapa oldur uçan
Ma'nî şarâbını içen mestlikden ayrılmadılar (40/6)*

Sonuç olarak Yûnus Emre ve halk kültürü konusunda şunları söyleyebiliriz: Yûnus Emre bütünüyle bir mutasavvıftır. Tasavvuf düşüncesi konusunda yeni bir şey ortaya koymamıştır. Kendinden önce oluşan bir düşünce sistemini orijinal ifade kalıplarına dökmüş, özellikle göçebe Türkmenlere onların diliyle sunmuştur. Bu ifade kalıpları hayatın geçiş dönemlerinden başlamak üzere yiyecek ve giyeceğe kadar uzanan geniş bir yelpazede Türklerin hayat biçimidir. Yûnus Emre işte bu halk kültürü unsuru unsurlarına tasavvufi anlamlar yükleyip Türk diliyle bunları ifade ederek unutulmazlar arasında yerini almıştır.

KAYNAKLAR

ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.

GÜZEL, Abdurrahman, **Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004,

TATÇI, Mustafa, **Yûnus Emre Divanı II**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990. (Metin sonunda verilen rakamlar bu esere ait olup ilki şiir, ikincisi beyit numarasına işaret etmektedir.)